

42/25 Furkan Suresi

1. Furkan, Kur'an'ın sıfat isimlerinden birisidir; hakkı batıldan ayıran söz demektir. Kur'an bu kelimeyi hak ile batılın arasını ayıran olgusal ilahî yardımlar için de kullanmaktadır ki vahyin kuru bir söz yığını olmadığını, hayatı değiştirip dönüştüren dinamik bir ruha sahip olduğunu gösterir (8/Enfal 29 ve 41).

2. Burada yücelik diye çevirdiğimiz sıfatın orijinali "tebâreke" kelimesidir. Allah'ın sübhan sıfatıyla biten Yasin suresinin ardından "tebâreke" kelimesine vurguyla başlayan bu sure gelmektedir. Bolluk ve süreklilik anlamına gelen "Bereket" kelimesinden türeyen bu kelime, surenin son paragrafının başındaki 61. ayetin de ilk kelimesidir. Sure, baştan sona Allah'ın yüceliğini ve O'na ortak koşulmasının anlamsızlığını anlatırken, her şeyi bilerek yaratan ve yarattığı evrenin varlığını sürdüren Allah'ın, evreni nasıl idare edeceğini ve vahyi kime, nasıl göndereceğini de en iyi bilen kendisi olduğunu vurgulamaktadır (Maverdî, *en-Nüket*).

3. Mülk, kişinin tasarrufu altında bulunan mal anlamında olduğu gibi melikin sahip olduğu hükümler hakkı anlamında da kullanılmaktadır. Din gününün maliki, hâkimi anlamında kullanıldığı gibi, kulların hükümdarlığı anlamında açıkça kullanıldığı ayetler de mevcuttur (2/Bakara 102 ve 247). Müşrikler Allah'ın varlığına inanıyorlardı. Diğer tanrılardan farklı olarak O'nun yüce yaratıcı olduğunu kabul ediyor, fakat yönetmesini anlamakta zorlanıyorlardı (31/Lokman 25; 39/Zümer 38). Hatta kitap ehlinin inandığı yüce Tanrı fikrine de Allah ismini kullanabiliyorlardı. Gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri yaratan rızıklandıran, yağmuru yağdıran ve adına kutsal yeminler yapılan Kâbe'nin Rabbidir. Başları dara düştüğünde geçici olarak muvahhidçe dua ediyor, sonra müşrikçe anlayışlarına geri dönüyorlardı (29/Ankebut 61, 63, 65; 35/Fatır 42; 31/Lokman 32; Izutsu, age. s. 151-164). Dolayısıyla onlar, Allah'ın hükümlerini ve yarattıklarını yönetmesi konusunda ortak koşuyorlardı. Kur'an da ısrarla şu gerçeği dile getiriyordu: "Yaratma da yönetme de O'na aittir." (7/A'raf 54; 23/Müminun 88, 89).

4. Müşrikler, Hz. Peygamber'in Mekke'de yaşayan Yahudi vb. kitab ehlinen bu kitabı öğrendiğini ve yazdığını iddia etmekte idler (Mukatil, *et-Tefsir*; Ayrıca bkz. 16/Nahl 103). "Eski çağların efsaneleri" diye çevirdiğimiz "esatîru'l-evvelin" deyiminin açıklaması için bkz. 46/Ahkaf 11; ayrıca Zemahşerî, *Keşşaf*.

5. Mekkeli müşrikler aslında bir peygamber bekliyorlardı. Fakat peygamber algıları yozlaştığı için melek ya da olağanüstü özelliklere sahip bir peygamber tasavvuruna sahiplerdi. Bu nedenle kendileri arasından seçilmiş insan bir peygamberi kabul edemiyorlardı (Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 80). Bu ve benzeri ayetler onlardaki bu peygamber telakkisini eleştirmektedir (50/Kâf 2; 38/Sad 4-8; 25/Furkan 7; 17/İsra 90-95; 10/Yunus 2; 41/Fussilet 6; 18/Kehf 110; 21/Enbiya 3).

6. Muttakiler, sorumluluğunun farkında olan ve şuurlu davranan, Allah'a asi; azabına müstahak olmaktan korkan kimselerdir (bkz. 91/Şems 8).

7. "Mes'ul" kelimesi sorumlu anlamında kullanılan bir kelimedir. Allah, hiç kimsenin kendisine bir mecburiyet yüklemesi söz konusu olmadığı hâlde müminlere bu

güzellikleri vaadederek kendisine sorumluluk olarak belirlemiştir. Rahmeti kendisine bir ilke olarak yazması/farz kılması gibi (6/Enam 12-54; 4/Nisa 17).

8. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40.

9. Melekleri Allah'ın kızları kabul ettikleri düşünülürse müşriklerin soruları da kendilerine verilen cevap da daha bir netlik kazanmaktadır (bkz. 53/Necm 21).

10. "Mehcur" kelimesi fiil olarak kullanıldığında terk etmek, yalnızlaştırmak ve dışlamak anlamlarına gelmektedir. Ancak bu cümlede fiil olarak değil de başka bir fiilin mefulü (tümleci) olarak kullanılmaktadır. Bu durumda kelime çirkin söz söylemek, aşağılamak, özellikle bir geleneği değersiz ve çirkin bulmak, kınamak anlamlarında kullanılmaktadır (İsfehanî, *Müfredat*, "hecere" maddesi).

11. Allah, açık ayetleri yalanlayıp gaybi ayet (mucize) bekleyen inkârcıları, sonrakiler için bir ayet, bir ibret yapmaktadır. Bu nedenle Nuh tufanını ve Musa kıssasını bilmeyen bir toplum yoktur. 35-37. ayetler birlikte değerlendirilirse Hz. Musa ve Harun'a (as) düşmanlık edenlerin de Nuh kavmi gibi suda boğulduğu anlaşılmaktadır.

12. Ress halkı konusunda kesin bilgiye ulaşılamamıştır. Ress kelimesinin anlamından hareketle bazı tahminler yürütülmüş ve bu kelimeye dört anlam verilmiştir: 1- Maden ocağı, 2- Yemame'de bir kasaba. Semud kavminden kalma bir vadi olduğu söylenmektedir. Fakat bu görüş 50/Kâf 12. ayetin lafzına uymamaktadır. Çünkü orada Ress ve Semud ayrı ayrı zikredilmektedir. 3- Necran ile Yemen arasında Hadramevt dolaylarında bir vadi, 4- Kuyu. Kuyunun nerede olduğu konusunda verilen bilgiler spekülattir. Antakya'da, Azerbaycan'da, Yemame'de, Medyen'de vs. olduğunu söyleyenler olduğu gibi, kendilerine gelen peygamberi inkâr eden ve öldürüp kuyuya atan herhangi bir kavim olduğu yönünde yorumlar da yapılmıştır. Bütün bu verilerden hareketle yeryüzündeki derin çukurluklara ress dendiğine dair yorumlar da mevcuttur (Maverdî, *en-Nüket*; İbn Atıye, *el-Muharrer*). Bu durum bize farklı çağrışımlar sezdirmektedir (50/Kâf 12).

13. Bkz. 7/A'raf 179.

14. Bu ayet cihaddan bahseden ilk ayettir. Cihad kelimesi genel olarak savaş anlamında kavramlaştığı için kelimeyi ilk duyduğumuzda savaşı çağrıştırabilir. Ancak ayet savaş döneminde değil de Mekke döneminin ilk evrelerinde geldiği için cihad kelimesi, Kur'an'a dayalı fikrî bir mücadele vermeyi öngörmektedir ve buna "büyük cihad" demektedir. Çünkü cihad, Allah yolunda gösterilen bütün çaba ve mücadeleyi kapsamaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın özümsemesi ve tebliği, savaştan daha önemli ve öncelikli bir cihad olmaktadır.

15. "İki deryanın salıverilmesi" ifadesinde geçen 'bahr' kelimesi deniz anlamına geldiği gibi büyük su kütlesi, suyu kesilmeyen büyük nehir anlamına da gelmektedir (Zebîdî, *Tâc*; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*). Said bin Cübeyr ve Mücahid'in belirttiği gibi birinin tuzlu ve acı, diğerinin tatlı ve hoş olduğundan söz edildiğine göre kastedilen su kütlesinden biri denizler, diğeri gökteki yağmur ve ondan hasıl olan tatlı sular olmalıdır. Katade'nin iki deniz arasındaki engeli sınır olarak değerlendirmesi de bunu destekler niteliktedir (Maverdî, *en-Nüket*). 'Merace' fiili, salıvermek anlamına geldiği gibi, iki şeyi birbirine karıştırmak, kaybetmek anlamına da gelmektedir (Razî, *Mefatihü'l-Gayb*). Aynı olgudan bahsedilen Rahman suresinde salıverilen iki denizin birbirine kavuştuğu açıkça dile getirilirken her iki anlatımda da aralarında hem engel, hem tampon bölge anlamına

gelen bir berzah/hicr bulunduğu dile getirilmektedir. Bu ifadeler, iki suyun birbirine karışmasından öte birbirinin içerisinde kaybolup ayrışma özelliğini yok etmemesi anlamını sezdirmektedir. Nitekim Rahman suresinde “Sınırı aşmaz veya yasayı çiğnemezler.” anlamına gelen “La yebgyân” ifadesi zikredilmektedir. Çünkü yağmur suyu ile deniz suyu arasında bir devri daim yaşanmaktadır. Sürekli karışır ve ayrışır. Bu temsil, insanın arınması, kirlenip tekrar arınması arasında bir benzerliğe de işaret ediyor gibidir. Çünkü bu ayetten sonra insanın sudan yaratılışı dile getirilmektedir ki bu kapalı bir istiareyi çağrıştırmaktadır.

16. Ayet, kendilerine yardım edemeyecek tanrılara taptıkları hâlde Allah’a karşı onları savunmak zorunda kalan müşriklerin çelişmesine dikkat çekmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Fakat cümle ikiye bölününce bağlantı kurmak zorlaşmakta ve ikinci cümlecğin tümlecı (Mef’ul) kaybolmaktadır (36/Yasin 74, 75).

17. “O’nun hamdini tesbih eyle” ifadesinin anlamı için bkz. 50/Kâf 39, 40. ayetler ve ilgili dipnot. Kur’an bu deyimı, hem ibadet için hem de şırkı reddetmek anlamında namaz için kullanmaktadır. Devamındaki ifadeler de bunu teyit etmektedir.

18. Altı günde yaratmanın anlamı için bkz. 50/Kâf 38, Arş’a hükümran olmanın anlamı için bkz. 7/A’raf 54. “Habîr” kelimesi ise Allah’ın sıfat isimlerinden biridir ve her şeyden haberdar olması anlamına gelmektedir. Bir önceki ayetle bağlantılı düşünülürse “Allah hakkındaki bilgileri Allah’a sor.” anlamında kullanıldığı görülecektir (Razî, *Mefatihü’l-Gayb*).

19. Kelimenin orijinali “tebareke” kelimesidir. Dağa doğru tırmanmak anlamında olduğu gibi hem yücelmek, hem süreklilik anlamı mevcuttur. Surenin ilk paragrafı da son paragrafı da bu övgüyle başlamaktadır.

20. Bir önceki ayette geçen öğüt alma ve şükretme vasıfları, insanı vahyin sahibine kul yapan iki temel özelliştir. Bu nedenle Rahman’ın sıfatlarından sonra kullarının özelliklerini anlatan ve surenin sonuna kadar devam eden bir açıklama gelmektedir.

21. “Hâtabe” fiili, karşılıklı sohbet etmek, tartışmak demektir. Ancak bu bağlamda sataşmak veya tartışma çıkarmak anlamında kullanıldığı düşünülmektedir (38/Sâd 23). Cahil kelimesi de masum bir bilgisizliği değil, İslam dışı bir anlayış biçimini (Cahiliyeyi) ifade etmektedir (7/A’raf 199; 3/Âl-i İmran 154). “Selam” kelimesinin, bilinen anlamının yanı sıra yumuşak söz söylemek anlamına geldiğini söyleyenler de mevcuttur (Zemahşerî, *Keşşaf*; Kutup, *Fi Zılal*).

22. 68. ayette üç büyük günah sayıldıktan sonra başlayan ve 71. ayetin sonuna kadar devam eden açıklama niteliğinde zikredilen ara (tire) cümlesidir; Çünkü 63. ayetten itibaren Allah’ın kullarına ait güzel özellikleri saymaya başlayan bu bölüm, 72. ayetten itibaren devam etmektedir. Bu açıklamada şirk, zina ve adam öldürme günahlarının büyük günah olduğu vurgulanmakta ve tevbe edilmesi durumunda affedileceği vaadedilmektedir (Bu konuda ve ayetlerin iniş sebebi konusunda bkz. Buharî, *Tefsir* 39/255). Fakat sonraki dönemlerde bu ayetleri bağlamı içerisinde değerlendiremeyenler büyük günahların tevbeyle affolmayacağı gibi bir düşünceye kapılarak bu ayetlerin neshedildiğini iddia etmişlerdir ki İbn Abbas’ın böyle bir düşünceyi reddettiği bilinmektedir (Buharî, *Tefsir* 2/4, 25/228). Daha sonra ortaya çıkan kul hakkının affedilmeyeceğine dair düşünce de zayıf veya mevzû rivayetlerin sonucu olabilir. Çünkü ayetler, Allah hakkı ile kul hakkı arasında bir ayırım yapılmadığını,

her ikisinin de insanı ebedî cehennemlik yaptığını fakat hakikî bir tevbenin de affettirmeyeceği günah olmadığını ortaya koymaktadır (Buharî, Tefsir 25/229, 230). Yeter ki tevbe, Kur'an'ın anlattığı manada anlaşılmalı ve gerçekleştirilmiş olsun. Çünkü 71. ayet tevbenin salih amelle sonuçlanmasını makbul olmasının şartı ve göstergesi kabul etmektedir.

23. “Zûr” kelimesi, yalan söz, asılsız itham ve çirkin eğlenceleri ifade ederken şahadet kelimesi hem şahidlik hem de seyretme anlamına gelmektedir. Bu nedenle ayetin ilk cümlesi hem yalan şahidliği, hem de kötü eğlenceleri seyretmeyi kınamaktadır. “Lağv” kelimesi ise batıl veya saçma söz, çirkin hareketler için kullanılmaktadır. Bu nedenle de ikinci cümle saçma söz ve çirkin davranışlardan uzak durmayı tavsiye etmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*; Ebussuûd, *İrşad*).

24. “Abe’e, Ya’beu” fiili, kayırmak, hazırlamak anlamlarına gelmektedir. Cer harfi “bi” eklenirse önemsemek, değer vermek anlamında kullanılır. “Abâ, ya’bû” fiili ile akraba olduğu için nasip ve pay vermek anlamında anlam ortaklığı söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla bu cümle, cennetin müminlerin dualarına karşılık hazırlanmış olduğunu ifade eden önceki ayetlerle paralel olarak müşriklere yönelik bir mesaj taşımaktadır. Dua ederken aracı kullanan ve duaları yok sayılan Mekke müşriklerine Allah'ın değer vermediği anlamı tercih edilirse cümlenin başındaki “ma” harfi soru edatı kabul edilir ve şu meşhur çeviri tercih edilebilir: “*Duanız yoksa Rabbim size ne diye değer verip de güzel bir akıbet hazırlasın!*” (İbn Atıye, *el-Muharrer*; Sealibî, *el-Cevahir*). Eğer müşriklerin peygambere meydan okuyarak azabı acele istemeleri karşılığında onlara azap hazırlandığı düşünülürse Zemahşerî'nin işaret ettiği gibi “ma” harfi olumsuzluk edatı olarak değerlendirilir ve şöyle bir anlam tercih edilebilir: “*Azabı acele isteyen çağrınız olmasaydı Allah size azaptan vereceği payı hemen vermezdi.*” (Sarmış, “Bazı Ayetlerin Çevirisi ve Yorumlanması Üzerine”, *Eskiyeni*, sayı 26, Bahar 2013, s. 201-239, sayı 28, Bahar 2014, s. 177-222). Çünkü müşrikler; “*Rabbimiz, bizim payımızı hesap gününden önce hemen ver!*” diyorlardı (38/Sad 16). İbn Abbas, bu ayette müşriklerin yakasına yapışacağı vaat edilen azap ile Bedir savaşında helak edilmeleri arasında bağlantı kurmuştur (Firuzabadî, *Tenvir*). Çünkü bu surenin ilk ayetinde geçen “Furkan” kelimesiyle Bedir gününe “Furkan günü” diyen 8/Enfal 41. ayeti arasında ortak bir çağrışım söz konusudur.